

«Чернігівський beau monde, або Записки бібліографа»

Продовжуємо публікацію розділів з цієї книги чернігівської краєзнавиці Людмили Студьонової. Книга вийшла в Чернігові у 2016 році у видавництві «Десна Поліграф», як видання Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Чернігівської обласної державної адміністрації.

Попередні публікації з книги – в номерах 22 і 25, 28 нашої газети, а також у номерах 253, 255, 260, 266, 271, 277, 280 газети «Світ-інфо» (на її сайті в інтернеті – ці публікації обох газет).

Софія Русова і громадська бібліотека

5 липня 1876 року посаду статистика в Чернігівському статистичному бюро губерньського земства обійняв Олександр Олександрович Русов. Пізніше до нього з Києва приїхала дружина Софія, батько якої Федір Ліндфорс служив у Чернігівському земстві.

Земці любили збиратися на квартирі Русових.

Коли Олександр Олександрович повертався з поїздки по губернії, їхня оселя перетворювалась на гамірне товариство. Приходили статистику, обмінювались враженнями від поїздок повітими Чернігівщини. «Часто збиралась у нас і молодь», – згадувала Софія Федорівна, – співали хором, підготовляли українські концерти. Тоді Олександр завжди співав з моїм супроводом на фортеп'яні».

У Чернігові Русові заборонили керувати дитячим садком, не прийняли і на посаду народної вчительки. Хоча в Києві разом із сестрою Марією вела перший дитячий садок і позашкільну освіту для дорослих. Річ у тім, що Софія Русова вважалася не благонадійною, оскільки входила в Київ до українського патріотичного середовища композитора Миколи Лисенка і письменника Михайла Старицького. Його маленька донька Людмила, майбутній громадський діяч і публіцист Старицька-Черняхівська, була вихованкою Софії Федорівни у київському дитячому садку. Ознайомившись з культурним життям Чернігова, Софія здивувалася тим, що в губерньському місті відсутня публічна бібліотека. Існувала книгарня Маркуса Кранца, але мало доступна для багатьох чернігівців.

Своїми думками Софія Федорівна поділилася з колегою чоловіка Петром Петровичем Червинським, знавшим ще з Олешні на Ріпкинщині, де знаходився її родинний маєток. Він був таким же завзятим та упертим, як Софія. Умів гаряче відстоювати свої переконання. Так що вони відразу порозумілися: необхідна громадська бібліотека.

Одного разу, коли статистику повернулися із відряджень і посходилися на квартирі Русових, Петро і Софія оголосили про свій намір. Ідею було схвалено. Залишалося переконати Чернігівського губернатора Михайла Петровича Дарягана дати дозвіл на втілення ідеї земців.

«Довго губернатор, – згадувала Софія Федорівна, – не хотів давати дозвіл на відкриття такої бібліотеки, довго директор місцевої гімназії не дозволяв учням і близько підходити до такого небезпечного місця. Але завдяки скрупульозній діяльності першого голови Червинського вона ввійшла в життя...».

Губернатор змушений був розпочати клопотання перед Міністром внутрішніх справ. За його наказом Чернігівська громадська бібліотека створилася 28 березня 1877 року.

Софія Федорівна писала, що бібліотеку виплекала лише опозиція, та сама опозиція, що склалася в Чернігівському земстві. Ліберальне крило очолювали брат Русової Олександр Ліндфорс, Іван Петрункевич, Петро Білоконський. Часто вони збирались у власного урядовця губерньського Івана Григоровича Рашевського – талановитого художника. У його будинку за Красним мостом завжди приязно зустрічали тих, кого господар любив і хотів бачити у своїй оселі.

«Він любив також музику, – згадувала Софія Русова, – і добре розумівся на ній. Жонатий з дочкою багатого власника Подольського, він мав прегарне мистецьки влаштоване помешкання, де так затишно, приємно було слухати фортеп'яні. У нього збиралися завжди всі місцеві й приїжджі музиканти, він допомагав нам улаштувати концерт Лисенка. Він умів вибити у губерньатора дозволи на концерти, українські вистави, на громадську бібліотеку, і завжди заступався за всіх переслідуваних адміністрацією...».

Членом-засновником громадської бібліотеки був також Олександр Амфіянович Тишинський, який дев'ять років очолював Чернігівську повітову земську управу. Його обрали скарбником бібліотеки. Книжки, зібрані ним для домашньої бібліотеки, стали основою книжкового фонду громадської бібліотеки. Ілля Людвигівич Шраг, відомий адвокат і радикал, гласний Чернігівської міської думи і член міської управи, активно сприяв заснуванню бібліотеки і допомагав матеріально.

Назву ще кілька імен. Олександр Олександрович Русов – відомий земський діяч і чоловік Софії Федорівни. «Час перебування його в уряді бібліотеки був часом найбільш напруженої праці, найбільшого розвитку бібліотеки», – писав Ілля Шраг. Серед інших засновників – повітовий лікар Олександр Павлович Карпинський. Він очолював лівий напрямок у діяльності земства. Дав гроші на відкриття громадської бібліотеки. Значний внесок у її заснування здійснив Василь Єгорович Варзар,

визначний земський статистик. Фабричний санітарний інспектор, видавець щотижневого чернігівського журналу «Земский врач» Євген Святловський зробив численні пожертви у вигляді книжкових і періодичних видань, яких не вистачало у фонд бібліотеки. Книжки, гроші, речі надходили від княгині Марії Долгорукової, композитора Миколи Лисенка, родин Вербицьких, Дроздових, Коцюбинських та інших. Таким чином, роль меценатства і благодійності у становленні бібліотеки була вирішальною.

Проходили десятиліття. Бібліотеку неодноразово закривали за ліберально-демократичне спрямування. Потім гримнули революційні бурхливі події, репресії тридцять сьомого, німецька окупація, період відродження знищених книжкових фондів, вирішення проблем з помешканням і кадрами для бібліотеки. Вона пережила ці катаклізми і вистояла.

В одній розумній книзі я прочитала, що найбільш цінними пам'ятниками є ті, які створювались не із пихатості або чванства, не з метою піднятися чи принизити, а просто в робочому порядку, без турботи подолати забуття. Майже всі імена людей, творців таких пам'яток, зникли. Але існують винятки. От і виходить, що вже сто сорок років наша бібліотека є своєрідним пам'ятником для її засновників.

Театральна історія

Чернігівці завжди були прихильниками театрального мистецтва. Леонід Іванович Глібов свого часу писав про літній театр у ротонді, який збирав зацікавлену публіку. Попри маленьке приміщення, як зауважував письменник, тут була гарненька сцена, талановиті актори і змістовний репертуар. Грали «Сватання на Гончарівці», «До мирового», «Наталку Полтавку», французькі водевілі.

Останні не дуже подобалися Леоніду Івановичу із-за приблизного перекладу. Він вважав, що театр не може належати лише до «області увеселительних закладів». Він має стати ареною морально-художньої пропаганди для народу. Зверніть увагу – не ідеологічно, а морально-художньої пропаганди. Леонід Глібов називав Чернігів найкращим містом серед інших для театральної справи.

Минули десятиліття. Революційні події сімнадцятого року прибили до чернігівських берегів із різних територій колишньої Російської імперії представників інтелегентних професій. Був серед них Олександр Леонідович Загаров (на фото) – колишній актор і режисер МХАТу.

Із дивізії Миколи Щорса він пройшов шлях від Почепи до Унечі й від Унечі до Чернігова. За місяць після заволодіння міста щорсівцями нова влада доручила Олександрі Загарові заснувати новий театр. Відкрився він 15 лютого 1919 року у пристосованому будинку Беляєва на тодішній вулиці Радянській (нині імені Шевченка). І став називатися театром імені 25 Жовтня. Трупю не складно було підібрати. Адже провінційні актори теж рятувалися від

жахів громадянської війни в Чернігові.

Театр Загарова проіснував до 1923 року. Дивна річ. Ніякі революційні катаклізми не в змозі були зупинити людського тяжіння до мистецтва, а до театрального особливо.

Одночасно із театром Загарова в Чернігові працював ляльковий театр Віктора Олександровича Швембергера. Опинився він у стародавньому українському місті теж волею долі. Московський драматург, режисер і актор – він потрапив до 25-го легкого артилерійського дивізіону, сформованого в російській столиці. Підрозділ прибув в Україну. В цей час українськими просторами курсував агітпоїзд «Пам'яті жертв революції», керований Олександром Коллонтай. Ось до нього і прибився Віктор Швембергер. У кінці 1919 року вже був у Чернігові. Йому запропонували організувати державний драматичний театр. І він створив його. Разом з цим театром – Драматичну студію, а вже потім, у 1921 році, – Театр ляльок, перший професійний стаціонарний театр ляльок в Україні.

Ляльки виготовляв молодий скульптор Георгій Васильович Нерода – майбутній народний художник, член-кореспондент Академії мистецтв СРСР. Новий театр отримав стаціонарне приміщення на вісімдесят місць у центрі міста. Де саме, встановити поки що не вдалося. Влітку 1922 року Швембергер повернувся до Москви. Без нього театр проіснував ще кілька років.

У травні 1926 року народився Робітничо-селянський пересувний драматичний театр, у репертуарі якого були твори Кобзаря і класиків української драматургії. Його колектив заклад фундамент для нинішнього академічного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка. Після війни театр довго не мав свого даху над головою. Театральному колективу виділили непристосоване приміщення на триста місць у церкві св. Петра і Павла Єлецького монастиря, де згодом розміститься читальний зал нашої бібліотеки. Ось такі бувають збіги. Кілька десятиліть він залишався єдиним професійним театральним колективом у Чернігові.

Ніхто і гадки не мав, що в нашому місті десь за лаштунками народжується обласний державний ляльковий театр, що теж не мав свого помешкання. Тому лялькари відкривали свій перший сезон на сцені обласної філармонії 26 листопада 1976 року виставою «Срібне копитце» за казкою Павла Бажова. Трупю становили молоді талановиті актори.

А за шість років до театру прийшов режисер Геннадій Касьянов (на фото). Разом з ним – випускники Дніпропетровського театрального училища. Його сміло можна назвати реформатором. Новий головний режисер багато зробив для визначення жанрових особливостей і нових систем ляльок, виховав плеяду блискучих акторів, з якими зробив

те, чого ніхто не робив у лялькових театрах – Молодіжну сцену. Живі актори, а не ляльки, грали живих персонажів.

Сенсація сталася напередодні сорокової річниці Перемоги над

фашистською Німеччиною. Геннадій Касьянов написав п'єсу «11 сторінок...» за двома творами, тоді вкрай популярного письменника-фронтовика Бориса Васильєва, «А зорі тут тихі» та «У списках не значився». Новаторство режисера полягало в тому, що актори зіграли не традиційно. Декорації, як таких, не було. Скупі засоби сценографії. Обмаль речей, які лише натякали на час, коли відбувалися події. Геннадій Касьянов визначив жанр: прочитання прози на сцені.

Першого травня 1985 року зіграли виставу перед курсантами Чернігівського вищого військового авіаційного училища льотчиків. Відтоді ця дата офіційно вважається днем народження Чернігівського молодіжного театру. Завітала вистава і до нашої бібліотеки. Про те, що ми як глядачі відчули, я написала у короткій замальовці для газети «Комсомольський гарт» (1985 р., 1 червня). Цитую її повністю, нічого не виправляючи, аби не втратити враження тридцятилітньої давності:

«Нещодавно до нашої бібліотеки завітали артисти Чернігівського театру ляльок. Це було приємне і водночас дещо несподіване знайомство. Працівники бібліотеки та її відвідувачі були настроєні на зустріч з улюбленими персонажами казок. Але актори своєю грою повернули присутніх не в казковий світ дитинства, а розгорнули перед ними сторінки сурового часу Великої Вітчизняної війни. Актори О. [Олександр] Максяков, Ю. [Юлія] Матросова, Л. [Людмила] Веселова, Т. [Тетяна] Салдецька, А. [Алла] Дадаш'янц, М. [Мирослава] Витрихівська емоційно і схвильовано відтворили на імпровізованій сцені образи Васкова, Рити Осяній, Лізи Брччиної, Жени Комелькової, Соні Гурвич, Галі Четвертак з відомої повісті Бориса Васильєва «А зорі тут тихі».

Ліризмом і болем пройняті сцени, де діють лейтенант Плужников та дівчина Мірра з повісті цього ж автора «У списках не значився». Акторам В. [Володимир] Банюку і Т. [Тетяні] Тушич вдалося заволодіти увагою присутніх з перших хвилин показу і утримувати їх у цьому стані до кінця. Добре справився з своєю, щоправда, менш привабливою роллю О. [Олега] Шпака.

Відаючи належне творчим пошукам колективу театру ляльок, зокрема, режисера Г. [Геннадія] Касьянова, хочеться зазначити, що інсценізація двох творів в одному спектаклі дещо гальмує його динаміку. Разом з тим не можна не визнати, що театр став ініціатором цікавого починання. Ми стали свідками народження нового молодіжного театру, який, можливо, буде театром літературного твору. Актори театру ляльок продовжують шукати. І хочеться їм побажати на цьому шляху щастя та успіхів».

Звісно, наївна публікація. Однак важливо те, що нинішній Молодіжний театр, відомий далеко за межами України, робив свої перші впевнені кроки і на сцені нашої бібліотеки. Дехто з акторів, хто брав участь у тій пам'ятній виставі, відзначений престижними мистецькими преміями, званням Заслуженого артиста України.

Чернігівський Молодіжний справжній народний театр, бо виконує три умови: радість, сила і просвіта (Ромен Роллан).